

OLIV TA'LIM MUASSASLARIDA TALABALARNING INNOVATSION MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING LINGVODIDAKTIK ASOSLARI

Xojamuratov Ramil Ibraximovich

Berdax nomidagi QDU "Ingliz tili va adabiyoti" kafedrasi o'qituvchisi p.f.f.d. (PhD).

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassaslarida talabalarning innovatsion madaniyatini rivojlantirishning lingvodidaktik asoslari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: lingvodidaktika, innovatsiya, kreativ, mezon, qadriyat, adaptiv, funksional, evristik, ijobiy-emotsional, analitik, refleksiv, pedagogik improvizatsiya, pedagogik sezgi, tasavvur.

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ В ВУЗАХ

Ходжамуратов Рамиль Ибрагимович

Каракалпакский Государственный Университет имени Бердаха Преподаватель кафедры «Английский язык и литература» к.п.н. (PhD).

Аннотация. В данной статье описаны лингводидактические основы развития инновационной культуры студентов высших учебных заведений.

Ключевые слова: лингводидактика, инновация, творческий, критерий, ценностный, адаптивный, функциональный, эвристический, положительно-эмоциональный, аналитический, рефлексивный, педагогическая импровизация, педагогическая интуиция, воображение.

LINGUODIDACTIC PRINCIPLES FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATION CULTURE OF STUDENTS IN UNIVERSITIES

Khojamuratov Ramil Ibrahimovich

Karakalpak State University named after Berdakh

Department of English Language and Literature, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor. (PhD).

Annotation. This article describes the linguodidactic foundations for the development of innovative culture among students of higher educational institutions.

Key words: linguodidactics, innovation, creative, criterion, value, adaptive, functional, heuristic, positive-emotional, analytical, reflective, pedagogical improvisation, pedagogical intuition, imagination.

Oliy ta'lim va jamiyat rivojlanish sur'atlarini integratsiyalashda yangi metodikalardan foydalanishning didaktik tizimlarini takomillashtirish, talabalarda kreativ tafakkurni rivojlantirishning innovatsion texnologiyalari va modellarini ishlab chiqish alohida dolzarblik kasb etadi.

OTMda innovatsion madaniyatni rivojlantirish, ta'lim va tarbiya jarayonida intilish zarur bo'lgan rivojlanuvchi, o'zini o'zi anglaydigan shaxs modelini rivojlantirish bilan uzviy bog'liq. Kasbiy pedagogik madaniyat mezonlari madaniyatni tizimli tushunish, uning tarkibiy va funksional tarkibiy qismlarini ajratish, madaniyatni o'qituvchi shaxsini kasbiy va ijodiy o'z-o'zini anglash davomidagi pedagogik qadriyatlarni va texnologiyalarni ijodiy o'zlashtirish, yaratish jarayoni va natijalari sifatida talqin qilish asosida aniqlanadi. Ingliz tilini o'rganish jarayonida talabalarning innovatsion madaniyatini rivojlantirishning to'rtta darajasi mavjud: adaptiv, reproduktiv, evristik, ijodiy (kreativ) [1].

Innovatsion madaniyatning adaptiv darajasi o'qituvchining ingliz tilini o'qitishida pedagogik voqelikka nisbatan beqaror munosabati bilan tavsiflanadi. Pedagogik faoliyatning maqsadlari va vazifalari o'qituvchi tomonidan umumiy ma'noda belgilanadi. O'qituvchi psixologik-pedagogik bilimlarga befarq, bilimlar tizimi mavjud emas va bilimlarni aniq pedagogik vaziyatlarda ishlatishga tayyor emas. Kasbiy va pedagogik faoliyat kreativ

g'oyalarsiz, ilgari ishlab chiqilgan chizma bo'yicha quriladi. Ushbu darajadagi o'qituvchilar innovatsion takomillashtirish nuqtai nazaridan faollik ko'rsatmaydi, zarur bo'lgandagina malaka oshiradi yoki umuman rad etadi.

Reproduktiv daraja pedagogik voqelikka nisbatan barqaror qadriyatli munosabati tendensiyasini nazarda tutadi: o'qituvchi innovatsion madaniyat rolini yuksak baholaydi, ingliz tilini o'rganish davomida pedagogik jarayon ishtirokchilari o'rtasida sub'ektiv munosabatlar o'rnatishga intiladi, unga pedagogik faoliyatidan qoniqish darajasining yuqori ko'rsatkichi xosdir. Innovatsion madaniyat rivojlanishining ushbu darajasida o'qituvchi tomonidan maqsadlarni belgilash va kasbiy harakatlarni rejalashtirish bilan bog'liq bo'lgan konstruktiv va prognozli vazifalar muvaffaqiyatli hal qilinadi. Ijodiy faoliyat ishlab chiqarish faoliyati bilan cheklanadi, ammo standart pedagogik vaziyatlarda yangi yechimlarni izlash elementlari paydo bo'la boshlaydi. Ehtiyojlar, qiziqishlar va mayllarning pedagogik yo'nalishi shakllanadi. O'qituvchi malaka oshirish zarurligini anglaydi.

Innovatsion madaniyat namoyon bo'lishining evristik darajasi ko'proq maqsadga yo'naltirilganligi, kasbiy faoliyat usullari va vositalarining barqarorligi bilan tavsiflanadi. Innovatsion madaniyatning ushbu darajasida texnologik tarkibiy qism tuzilishida o'zgarishlar yuz beradi; shakllanishning yuqori darajasi sifatida baholash va axborot, tuzatish va tartibga solish masalalarini yechish ko'nikmalari belgilanadi. O'qituvchilarning faoliyati doimiy izlanish bilan bog'liq; ular o'qitish va tarbiyalashning yangi texnologiyalarini ajratadi, o'z tajribalarini boshqalar bilan bo'lishishga tayyor bo'ladi. Taklif etilayotgan malaka oshirish shakllariga tanlab yondashadi, o'zlarining shaxsiyati va faoliyatini bilish va tahlil qilishning asosiy usullarini o'zlashtiradi.

Ijodiy daraja pedagogik faoliyatining yuqori samaradorligi, psixologik va pedagogik bilimlarning mobilligi, talabalar va hamkasblar bilan hamkorlik va birgalikdagi ijod munosabatlarini tasdiqlash bilan tavsiflanadi. O'qituvchi faoliyatining ijobiy-emotsional yo'nalishi shaxsning barqaror o'zgaruvchan, faol ijodiy va o'z-o'zini yaratuvchi faoliyatini rag'batlantiradi. Analitik va refleksiv ko'nikmalar birinchi darajali ahamiyatga ega.

Texnologik tayyorgarlik yuqori darajada bo'lib, texnologik tayyorgarlikning barcha tarkibiy qismlari bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Pedagogik improvizatsiya, pedagogik sezgi, tasavvur o'qituvchi faoliyatida muhim o'rin tutadi va pedagogik muammolarni yechishga hissa qo'shadi.

Shaxs tuzilishida ilmiy, pedagogik qiziqish va ehtiyojlar uyg'un birlashgan. O'qituvchilarni pedagogik mahorat va pedagogik madaniyatni oshirishning turli usullari qiziqtiradi. Ko'pincha ular o'zlari malaka oshirishning tashabbuskori bo'lib, o'z tajribalarini baham ko'radilar va hamkasblarining tajribalarini faol ravishda o'zlashtiradilar, ular takomillashtirishga intilishi bilan ajralib turadi.

Demak, innovatsion madaniyat ko'p o'lchovli hodisa, murakkab ijtimoiy-psixologik va pedagogik voqelik sifatida quyidagi integral shakllanishlarni o'z ichiga oladi deb xulosa qilish mumkin, ya'ni o'qituvchi shaxsining psixologik-pedagogik madaniyati, kasbiy va psixologik kompetensiyasi, kasbiy xulq-atvor madaniyati.

OTMda talabalarining innovatsion madaniyatini rivojlantirishning uslubiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- talabalar tomonidan "Ingliz tili", "Tilshunoslik (Lingvistika)" va "Lingvodidaktika" kurslarida psixologik va pedagogik bilimlarning nazariy asoslarining o'zlashtirilishi;
- psixologik-pedagogik tarkibni hisobga olgan holda "Ingliz tili" kursi bo'yicha metodik ta'minot to'plamini ishlab chiqish;

OTM xorijiy til fakulteti talabalarining innovatsion madaniyati darajasini oshirishning metodik, tashkiliy vositalari tizimida biz quyidagi shartlarni eng samarali deb topdik:

- o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning demokratik, dialogik usullari (pedagogik muloqotni qurishga demokratik yondashish) [1];
- OTMda o'quv jarayonini tashkil qilishning innovatsion faol usullarini qo'llash bilan turli pedagogik texnologiyalardan foydalanishning variantlilikligi;
- didaktik loyihalash texnologiyasi pedagogik tizimlarni boshqarishning innovatsion usuli

va pedagogik bashorat qilish vositasi sifatida.

Metodik ta'minot to'plamini loyihalash va ishlab chiqishda, kasbiy faoliyat sohasidagi guruhli, ijodiy vazifalarni, kasbiy reflektiv, ishchan o'yinlarni bajarishda biz talabalarning bilim darajasi, kognitiv qiziqishlari, motivatsiyasi to'g'risidagi ma'lumotlarni hisobga oldik, bular pedagogik rejalashtirishning dastlabki bosqichlarida diagnostikalanishi zarur. Talabalarni o'qitish jaryonida ingliz tili bo'yicha mashg'ulotlar doirasidagi biz amalga oshirgan vazifalar orasidagi eng muhimlari quyidagilardir:

- samarali shaxslararo kasbiy muloqot, inson resurslarini boshqarish, kasbiy faoliyatning har xil turlarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan psixologik-pedagogik faoliyatning nazariy asoslarini dolzarblashtirish;

- shakllangan ko'nikmalarni kelajakda kasbiy faoliyat sohasiga o'tkazish maqsadida ta'limning o'zaro ta'siri jarayonida mazmunli muloqot o'tkazish usullarini o'zlashtirish;

- talabalarning bo'lajak kasbiy faoliyatida inson resurslarini boshqarish, kommunikativ va pedagogik faoliyatni kasbiy faoliyat turlari sifatida amalga oshirish imkonini beradigan innovatsion madaniyatning (aksiologik, kognitiv, texnologik, kommunikativ, tartibga soluvchi) quyi tizimlarini rivojlantirish;

- kasbiy tayyorgarlik va ta'lim jarayonida alohida e'tibor talab qiladigan innovatsion madaniyatning eng muhim quyi tizimlarini aniqlash.

Qoraqalpoq davlat universiteti xorijiy tillar fakulteti 1- va 2-kurs talabalari uchun "Ingliz tili" o'quv fani mazmuni tanlanishini tahlil qilib, ingliz tilini o'rganish jarayonida talabalar o'rganilayotgan mutaxassislikning konseptual bazasini o'zlashtirishdan ko'proq ijodiy topshiriqlarga o'tishadi degan xulosaga keldik, bu topshiriqlar nafaqat bilimlarni, balki kelajakda talabalarning kasbiy o'zini o'zi anglashi uchun zarur bo'lgan faoliyat usullari va vositalarini o'zlashtirishni talab qiladi. Butun ta'lim davomida kasbiy muloqot uchun zarur bo'lgan umumiy terminologiya va nazariy matnlarni o'zlashtirishni nazarda tutadigan reproduktiv ish shakllaridan ijodiy bosqichga o'tish amalga oshiriladi. Bu bosqichda hayotning barcha sohalarida o'zini o'zi rivojlantirishga intilayotgan faol ijodiy shaxsni rivojlantirish mashg'ulotning maqsadi sifatida qaraladi [2].

Mutaxassislarni tayyorlash sifati asosan o'quv jarayoni uchun metodik ta'minot to'plami mavjudligi bilan belgilanadi. Tadqiqotimizda metodik ta'minot to'plamiga ishchi dasturlari, o'quv mashg'ulotlari modullari, ma'ruza matnlari, muallifning o'quv-metodik qo'llanmalari, didaktik, namoyish materiallari, ishchan o'yinlar ssenariylari va boshqalar kiradi. Kasbiy yo'nalish o'quv mazmuni, fan dasturi, mavzuviy rejalarni tanlash bilan ta'minlanadi. Fan dasturi fanning mazmun-mohiyatini aks ettiruvchi mavzuviy reja, asosiy darslik, terminologik lug'at, talabalarni nazorat qilish shakllari (joriy, yakuniy, attestatsiya), nazoratning turli shakllari uchun topshiriqlar mavzulari, fanni o'zlashtirish sifatini baholash uchun savollarni o'z ichiga oladi [3, 190-bet].

Ingliz tili darslari samaradorligini oshirish talabalarni bevosita ta'lim jarayoniga jalb qilishga imkon beradigan faol o'qitish usullarini qo'llash orqali yuzaga keladi. Ingliz tili darslarida qo'llaniladigan bunday usullarga quyidagilar kiradi: ishchan o'yinlar, amaliy misollarni tahlil qilish (keysar), rolli o'yinlar, guruh bahslari, psixologik va pedagogik mashg'ulotlar, mualliflik o'quv-metodik ishlanmalar va boshqalar.

Ushbu qo'llanmadan ingliz tilidagi amaliy mashg'ulotlar doirasida: o'rganilayotgan mavzuning ilgari o'rganilgan material bilan o'zaro aloqasini aks ettirish, o'tgan materialni mustahkamlash, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari innovatsion madaniyatining barcha tarkibiy asoslarini rivojlantirish uchun faol foydalaniladi.

Talabalar bilan ijodiy ishlash. Sizga ijodiy ish taklif etamiz. Siz:

1. Tanlangan matnni (masalan, London, Toshkent, madaniyat va boshqalar haqida) chet tilida mustaqil, matnning umumiy mazmunini tushunib o'qishingiz;
2. Tanlangan matnni yozma tarjima qilishingiz;
3. Tarjima bo'yicha o'zingizning variantingizni quyida ko'rsatilganlar bilan taqqoslab, imkon qadar yo'l qo'ygan xatolarni tuzatishingiz;
4. Tanlangan va diskda yozilgan matnni tinglashingiz;
5. Ushbu matn mazmunini aytib berishingiz yoki o'zingizning yozma tarjimangizga qarab

matn mazmunini ijro etishingiz kerak.

Xullas, oliy ta'lim muassasalarida talabalarning innovatsion madaniyatini rivojlantirishning pedagogik maqsadi, birinchidan, talabalar tomonidan psixologik va pedagogik bilimlarning o'zlashtirilishi, ikkinchidan, psixologik-pedagogik asoslarni hisobga olgan holda, "Ingliz tili" kursi bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Foydalangan adabiyotlar

1. Ляшенко М.С. Научно-теоретические основы формирования психолого-педагогической культуры у студентов в вузе. – М., 2010 – 156 с.
2. Hojamuratov R.I. Talabalarning innovatsion madaniyatini rivojlantirish texnologiyasi: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). ... diss. – T., 2022. – 145 b.
3. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 190 с.